
Marin Buovac
Đure Basaričeka 4
23000 Zadar
marin.buovac@zd.t-com.hr

Primljeno/Received: 11. VI. 2023.
Prihvaćeno/Accepted: 29. VIII. 2023.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
DOI: 10.47325/zj.7.8-9.7

UDK 902/904

KENOTAF – KULT RITUALNO-SIMBOLIČNIH GROBOVA NA PROSTORU DANAŠNJE HRVATSKE

Sažetak: U ovom radu autor posvećuje posebnu znanstvenu pozornost fenomenu kenotafa, koji se pojavljuje od najranijih vremena pa sve do danas, s posebnim osvrtom na njihovu topografsku i kronološku pojavu i razvoj kroz stoljeća na prostoru današnje Hrvatske. Interdisciplinarnim pristupom autor potkrepljuje svoje zaključke natpisnom građom, arheološkim istraživanjima, predmetnim ostacima, rekonstrukcijama, etnološkim istraživanjima, arhivskim, kartografskim, onomastičkim, slikovnim i drugim vrstama podataka.

Ključne riječi: kenotaf, groblje, poganski običaji i vjerovanja, kult, ritus, Nin, Salona, epigrafija

Svaki čovjek zaslužuje pravo na svoj grob i nadgrobni znak da bi dostojanstveno počivao u miru. Međutim, cenotaf ili kenotaf (kasnolatinski *cenotaphium* < grčki κενotάφιον: prazan grob) predstavlja simboličan ritualni grob ili nadgrobni spomenik, podignut na uspomenu i čast pokojnika, kojemu tijelo nije pronađeno, odnosno koji se utopio u moru ili pak poginuo u ratu.²⁷⁶ Drugim riječima, kenotaf se odnosi na jednog ili više pokojnika čiji posmrtni ostaci nisu pronađeni, već se njihovo tijelo nalazi negdje drugdje, najčešće u tuđini.

Pojava kenotafa je utvrđena u svim povijesnim razdobljima, počevši od prapovijesti, antike, srednjeg vijeka pa sve do danas.²⁷⁷ Pojavu dotičnih praznih, ritualnih i simboličnih gro-

²⁷⁶ TOYNBEE 1996, str. 54; OGDE 2002, str. 161; WALLIN 2015, str. 58; SANADER, TONČINIĆ 2016, str. 13.

²⁷⁷ SAYI 2018, str. 139-145; TONC 2015, str. 80, 281, 385; NADEAU, HÜLS, GROOTES, FERNANDES, KROMER, LINDAUER 2012, str. 157; BURŠIĆ-MATIJAŠIĆ, ŽERIĆ 2013, str. 69; BONNEY 2013, str. 13, 28; STRATTON_2016, 168-342. Među najpoznatijim primjerkom valja spomenuti baziliku

bova poglavito bilježimo u drevnim civilizacijama Grčke, Egipta, Kine, kao i uzduž sjeverne Europe (u sklopu neolitičkih tumula).²⁷⁸ Već od prapovijesnih vremena pojam kenotafa se odnosi na grobne nalaze bez skeletnih ostataka i spaljivanja posmrtnih ostataka, koji su klasificirani kao prazni grobovi. Drugim riječima, jame s predmetima unutar groblja ili grobnica smatrane su „grobnim“. Takvi se nalazi često klasificiraju kao depoziti. U tom kontekstu značajan je primjer prapovijesnog groblja u Varni (Bugarska), u čijim su kenotafima pronađeni bogati zlatni prilozi (sceptri, dijademi, privjesci, naušnice, narukvice, bakreno oružje te gline ne maske – modeli ljudskoga lica s dijademom na čelu, zlatnim naušnicama i zlatnim listićima na očima i ustima).²⁷⁹

Drevni Grci su podizali grobove svojim herojima, mitskim utemeljivačima gradova, ali i onima koji su umrli ili ubijeni izvan grada i nikada nisu stvarno pokopani. Vjerovali su kako će onaj koji ostane nepokopan ostati bez boravišta i vječno će lutati pa mu je stoga trebalo sagraditi grob, odnosno kenotaf, te odati počast. Grci su vjerovali da je duša povezana s tijelom i ne ide u neki strani svijet, nego ostaje u blizini ljudi i nastavlja svoj život pod zemljom.²⁸⁰ U razdoblju antike drevni Grci su ujedno podizali simbolične grobove vojnicima koji se nisu vratili iz dalekih ratova, da se ne bi izgubio svaki trag i spomen na njih. Podizali su ga vojnicima koji su se hrabro borili i bili pobijeđeni od jačeg i vještijeg protivnika, ali i vojnicima koji nisu imali ratne sreće. Kao i obični grobovi, i kenotafi ponekad imaju epitafe, proširene nadgrobne natpise koji, uz osnovne podatke o pokojniku i imena ožalošćenih, sadrže i neku vrstu komentara o pokojnikovom životu i smrti, kao i odnosu ožalošćenih prema njemu.²⁸¹ Također, prvi kenotafi u rimskom svijetu su bile jednostavne grobnice podignute u znak sjećanja na mrtve čije se kosti nisu mogle naći; rimsko vjerovanje u tom kontekstu nalaže da se duše pokojnika ujedno na taj način mogu udobrovoljiti bogovima Manima (*Dis Manibus*).²⁸² Prilikom takvog

Santa Croce u Firenci koja sadrži nekoliko kenotafa, uključujući kenotaf Dante Alighierija, koji je inače pokopan u Ravenni. U ovdje obrađivanom kontekstu također valja spomenuti Svete grobove, replike Kristove grobnice, naširoko korištene u kršćanskoj umjetnosti, koje također možemo smatrati svojevrsnim vidom i inačicom kenotafa. Usporedi: MIŠUR 2019, str. 36-43.

²⁷⁸ Usporedi: STRATTON 2016, str. 168-342; BATOVIĆ, SUIĆ, BELOŠEVIĆ 1968, str. 18; SLOBODNIK 2010, str. 209-224; TIRADRITTI 2013, str. 17-20; ŠKRLEC 2018, str. 10; POWELL 2018, str. 4-5; OGDE 2002, str. 161.

²⁷⁹ Usporedi: STRATTON 2016, str. 196-213; PRICE 1997, str. 3-279.

²⁸⁰ Usporedi: KIRIGIN 2004, str. 183.

²⁸¹ POWELL 2018, str. 4-5; OSTMAJER, GEIGER 2013, str. 142. O kenotafu poznatog grčkog pisca Euripida u Ateni, koji je inače sahranjen na području Makedonije, također vidi: KNOBL 2008, str. 83-99, 288.

²⁸² POWELL 2018, str. 4-5. Postoje slučajevi kada je nekoliko kenotafa grupirano u velika groblja, u svojevrsne nekropole. Također, kenotafom se naziva grobnica, koja je sagrađena i postavljena za sebe i obitelj tijekom života.

posvećivanja, pokojnika su tri puta zazivali njegovim imenom i pozvali da zauzme svoje mjesto u dotičnoj praznoj grobnici.²⁸³ Slično pogansko vjerovanje bi se dogodilo kada bi određeni uglednik bio pokopan daleko od kuće. U takvom slučaju bi pokojnikova rodbina ili sugrađani u njegovom rodnom gradu podigli veličanstven spomenik.²⁸⁴

U sklopu rimske provincije Panonije, na središnjem dijelu Žumberka, pri arheološkim istraživanjima na lokalitetu Bratelji – Velika Glavičica, izvršeni su manji zaštitni radovi na rimskodobnoj nekropoli. Premda probna iskopavanja nisu bila planirana, nakon dojave lokalnog stanovništva o kamenim pločama otkrivenim na poziciji Bratelji – Velika Glavičica obavljena su sondažna istraživanja te je tom prigodom otkrivena kamena zidana grobnica pravokutnog oblika iz 1. ili 2. stoljeća, unutarnjih dimenzija 123 x 80 cm, građena od poluobrađenog pločastog kamena povezanog žbukom, što je prvi takav slučaj na Žumberku (svi prethodno otkriveni grobovi bili su građeni u tehnicu suhozida). S prednje, sjeverne strane, nalazio se ulaz u grobnicu zatvoren monolitnom kamenom pločom, a u grobu nije bilo nalaza. Grob je bio intaktan pa je najvjerojatnije riječ o kenotafu.²⁸⁵

Na prostoru glavnog grada rimske provincije Dalmacije, drevnoj Saloni, postoji čitav niz nadgrobni spomenika i pripadajuće natpisne građe iz čijeg sadržaja na neposredan način možemo svjedočiti o postojanju kenotafa. Tamošnji nadgrobni spomenici spominju i komemoriraju Salonitance koji su preminuli u tuđini, dok oni koji su pronađeni u Dalmaciji komemoriraju osobe koje su preminule kod kuće, a iz čijih natpisnih podataka vidimo da su boravile i izvan Dalmacije, te one koje spominju smrt u tuđini. Potonji spomenici predstavljaju kenotafe (cenotaphium), odnosno kamene spomenike koji su postavljeni bez fizičkih ostataka pokojnika, a u domovini su takve spomenike podizali najčešće članovi obitelji umrle osobe. Nije isključena mogućnost da su za iste osobe podizana dva spomenika, jedan u provinciji u kojoj su umrli, a drugi kod kuće. Ta se tvrdnja može potkrijepiti možda najboljim primjerom natpisa koji spominje istu osobu komemoriranu i u mjestu gdje je umrla i u mjestu gdje je živjela. Možda je dio pepela ostavljan na mjestu gdje je osoba umrla, a dio slan kući, međutim

²⁸³ Usporedi: TOYNBEE 1996, str. 54; GOLDHAHN, 2011, str. 249; OGDE 2002, str. 161.

²⁸⁴ Pojedina germanska plemena u vremenu Rimskog Carstva, kao i anglosaksonska plemena (Sutton Hoo) poznavali su kenotafe, i tu su tradiciju nastavili Vikinzi. Poseban oblik kenotafa predstavlja pak drevni Heroon, antičko svetište i kulturna građevina koja je smatrana grobom heroja. Ostali poznati primjeri kenotafa su Dexileos u Kerameikosu u Ateni, Teiresija u Tebi, Druz u Mainzu, kao i Gaj Cezar u Limyri. Usporedi: RADIĆ ROSSI, 2012, str. 224, bilj. 65; GOLDHAHN, 2011, str. 249; POWELL 2018, str. 5, 44; JAKIMOVSKI 2018, str. 133.

²⁸⁵ GREGL, JELINČIĆ, 2010, str. 154. Također na prostoru obližnje Slovenije osobito je važno kasnoantičko utvrđeno naselje Tonovcov grad blizu Kobarida, u čijem je crkvenom sklopu također pronađen kenotaf, kao i još jedan daljnji indicirani kenotaf. Vidi: CIGLENEČKI, MODRIJAN, MILAVEC, 2011, str. 210-234.

uvijek treba uzeti u obzir troškove prijevoza ili mogućnosti prijevoza urne s pepelom ili čak čitava tijela.²⁸⁶

U tom kontekstu ilustrativan je nadgrobni spomenik Aurelija Viktora, pronađen u Saloni, koji nam pruža veoma signifikantne podatke i pretpostavke o ovom kenotafu:

D(is) M(anibus) / Aurelio Vic/tori infeli/cissimo Sipon/ to defunc/tus
annorum / plus menus(!) / XXX

Stelu je nepoznata osoba podigla za Aurelija Viktora koji je u dobi od oko 30 godina umro u apulskom gradu Sipontu. Vrlo je vjerojatno da mu je kenotaf podignut u Saloni, odakle je najvjerojatnije bio rodom. Nema podataka o tome što je radio u Sipontu, no može se pretpostaviti da je to bio nekakav trgovački ili obrtnički posao koji je povezivao primorske gradove na Jadranu.²⁸⁷ Također, Sipont se spominje kao mjesto smrti i za jednu mladu ženu čija je majka za nju i njezina brata postavila kenotaf u Saloni. Ovaj se spomenik po imenu i formulama može datirati u kraj 2. ili u 3. stoljeće. U našoj stručnoj i znanstvenoj literaturi prve signifikantne spomene kenotafa bilježi Lovre Katić, koji prilikom opisa i istraživanja podmorske župe spominje crkvicu sv. Nikole. Naime, godine 1954. proširivao se put ispod crkvice pa su se tom prigodom otkrili grobovi iz raznih doba.

Jedan je kenotaf, koji je podigao otac svomu sinu, a taj je umro u Nikodemiji na dvoru Dioklecijanovu, drugi je crkvenoga lektora, zatim jedan starohrvatski grob na temeljnom zidu starokršćanske crkve, što je znak, da je crkva već bila porušena, kad su se tuda počeli pokapati Hrvati.²⁸⁸ Uokolo nađeno je mnogo hrvatskih grobova s priložima: prstenja, filigranskih naušnica s jednom i s tri jagode. Na istome mjestu ima dosta stećaka, od kojih su neki pretraženi, a ti potječu iz XIV. i XV. stoljeća. Starohrvatski uresni predmeti u grobovima svjedoče, da je u blizini bilo selo oko X. stoljeća, a stećci, da se život nastavio tu sve do turske najezde u ovome kraju.²⁸⁹

Na položaju Sv. Križ u Ninu otkriveno je nekoliko antičkih kuća koje su suhozidnim pregradnjama i dogradnjama pretvorene u nove stambene prostore u ranom srednjem vijeku. Na položaj Banovac, koji se nalazi 110 m sjeveroistočno, u ranom srednjem vijeku naseljava starohrvatska zajednica te suhozidnim pregradnjama adaptira ostatke rimskog objekta u stam-

²⁸⁶ Pritom se radi o oslobođeniku iz carske pratnje i u prvom su mu slučaju podigli spomenik ljudi koji su s njim boravili u Germaniji tijekom Domicijanove kampanje, a u drugom žena i kći u Rimu. DEMICHELI, 2014, str. 32-33.

²⁸⁷ RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1952, str. 221-222; DEMICHELI, 2014, str. 41; NOVOTNIK, 2019, str. 130, 278; ZOVIĆ, 2015, str. 171, 212.

²⁸⁸ Usporedi: CAMBI, 2002, str. 152.

²⁸⁹ KATIĆ, 1960, str. 170. Također, na avarskom grobu iz 7. i početka 8. stoljeća u Mađarskoj pronađen je stanovit broj simboličnih grobova, odnonso kenotafa. Usporedi: NOVOTNIK, 2011, str. 99-113.

beni prostor prilagođen vlastitim potrebama.²⁹⁰ Upravo su tijekom višegodišnjih sistematski provedenih arheoloških istraživanja u periodu od 2000. do 2010. godine otkriveni ranosrednjovjekovni zidovi rađeni u tehnici suhozida, koji na ruševnim ostacima rimske kuće (lat. domus) formiraju stambene prostore. Ovdje je pronađeno i 17 grobova na istraženim zemljišnim parcelama koje čine oko 1309 m². Premda je na Banovcu riječ o malom broju grobova, uočava se njihovo grupiranje u dvije skupine; jedna se nalazi na zapadnoj, a druga na istočnoj strani rimske kuće. Grupiranje grobova karakteristično je za mnoga groblja ranog srednjeg vijeka, što je odraz želje da se obiteljski povezani pojedinci pokapaju što bliže jedni drugima. Istočnoj skupini pripada i grob 15 bez sačuvanih kosturnih ostataka. Taj grob obložen je grubo priklesanim kamenom složenim u više redova, dok mu obzida jednim dijelom čini jugozapadni zid impluvija rimske kuće (domus). Na temelju karakteristika arhitekture grob je moguće pripisati i mlađem srednjovjekovnom horizontu, ali s obzirom na to da je unutar grobne rake pronađena željezna sjekira kakva se obično nalazi u grobovima starohrvatskog horizonta 8. – 9. st., i ovaj grob pripisujemo upravo tom horizontu. Naime, osim povezanosti s objektom stanovanja, prema svom arheološkom karakteru, načinu pokapanja, pogrebnim običajima i nalazima, ovo groblje predstavlja tipično starohrvatsko groblje poganskog horizonta 8. i prve polovice 9. st.²⁹¹

Što se tiče samog kataložskog opisa groba 15 možemo izdvojiti sljedeće karakteristike: Orientacija SZ-JI. Grobna raka oblika trapeza formirana od grubo priklesanog kamena sлагanog u više redova. Jednu od dužih stranica čini jugozapadni zid impluvija rimske kuće (domus). U grobu nije bilo kostiju pokojnika. Nalazi: Prilikom iskopa unutar grobne arhitekture pronađena je željezna sjekira. 1. Željezna sjekira s rupom za nasad drške i proširenim sječivom. Dimenzije: 12,8 x 5,8 cm, deb.: 2,5 cm, pr. rupe za nasad drške: 3 cm. Inv. br. MNS2716.²⁹²

Također, posebnu znanstvenu pozornost zaslužuje istraživanje ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kraj Sinja, na položaju Jojinih kuća, prilikom čega je otkriven krajem 90-ih godina 20. stoljeća i jedan prazan, odnosno simboličan grob. Na spomenutom groblju upravo je tamošnja prazna zemljana raka atribuirana kao grob 12.²⁹³ I na kraju, u semantičkom i etnološkom kontekstu opravdano se postavlja pitanje može li se fenomen mirila smatrati svojevrsnom manifestacijom kenotafa?²⁹⁴

²⁹⁰ RADOVIĆ, 2010, str. 162; DADIĆ, 2020, str. 361; KOLEGA, RADOVIĆ, 2015, str. 36.

²⁹¹ KOLEGA, RADOVIĆ, 2015, str. 36; DADIĆ, 2020, str. 368.

²⁹² DADIĆ, 2020, str. 368. Skoro u potpunosti identična željezna sjekira pronađena je u grobu 20, na groblju Kašić – Maklinovo brdo. Usporedi: BELOŠEVIĆ, 1980, str. 102-103, T. XXXI, 16; KOLEGA, RADOVIĆ, 2015, str. 36, bilj. 14.

²⁹³ PETRINEC, 2002, str. 209.

²⁹⁴ GLAVIČIĆ, 1981, str. 202-206; TROŠELJ, 1992, str. 70-72; SVILIČIĆ, 2017, str. 64-65.

Zaključno razmatranje

U ovom radu autor je obradio fenomen ritualno-simboličnih grobova (kenotafa), koji ma dosad u našoj stručnoj i znanstvenoj literaturi nije bila posvećena adekvatna znanstvena pozornost, već se ono svodilo na sporadični spomen u literaturi. Sustavnim istraživanjem kenotafa dolazimo do spoznaje kako se radi o jednom širem i općeprihvaćenom kulturno-povijesnom i religijskom fenomenu diljem poznatoga svijeta, koji je zastupljen kroz sva povijesna razdoblja. S obzirom da pojava kenotafa predstavlja jednu vrlo raritetnu pojavu, tim više je pronalazak stanovitog broja kenotafa itekako vrijedan i predstavlja značajno otkriće i doprinos daljnjem istraživanju. Od iznimne važnosti su stoga dokumentirani nalazi kenotafa na području istočnojadranske obale, odnosno današnje Hrvatske – poput onih u Saloni, Ninu, Glavicama ili na području Žumberka. U tom kontekstu možemo njihovu pojavu i razvoj kroz stoljeća razmatrati i proučavati u dijakronijskom i sinkronijskom smislu.

Slika 1. Nin – Banovac, pogled sa zapada na grob 15 prije otvaranja (foto: M. Dadić, 2020.)

Slika 2. Nin – Banovac, pogled s jugoistoka na istraženi grob 15 (foto: M. Dadić, 2020.)

Slika 4. Nin – Banovac, arheološki nalaz metalne sjekire iz groba 15 (foto: M. Dadić, 2020.)

◀ Slika 3. Nin – Banovac, pogled na grob 15 (foto: M. Dadić, 2020.)

LITERATURA

- Batović, Š., Suić, M., Belošević, J., 1968 – *Nin: Problemi arheoloških istraživanja*, Zadar.
- Belošević, J., 1980 – *Materijalna kultura Hrvata*, Zagreb.
- Bonney, N., 2013 – *The Cenotaph: A Consensual and Contested Monument of Remembrance*, Council of Management of the National Secular Society, Edinburgh Napier University, London.
- Buršič-Matijašić, K., Žerić, H., 2013 – Pogrebni obredi i ukopi na istarskim gradinama u brončano doba, *Tabula*, br. 11, Pula, 67-92.
- Cambi, N., 2002 – *Antika*, Zagreb.
- Ciglencečki, S., Modrijan, Z., Milavec, T., 2011 – Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu: naselbinski ostanki in interpretacija, *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 23, Ljubljana, 7-295.
- Dadić, M., 2020 – Starohrvatski grobovi otkriveni na položaju Banovac u Ninu, s osvrtom na ostale srednjovjekovne grobove, *Diadora*, br. 33-34, Zadar, 359-380.
- Demicheli, D., 2014 – Salonitani extra fines Dalmatiae (III), *Civili salonitanskoga podrijetla, Tusculum* 7, Solin, 31-50.
- Glavičić, A., 1981 – Mirila i počivala na Velebitu (I), *Senjski zbornik* 8, br. 1, Senj, 197-210.
- Goldhahn, J., 2011 – Skeppet som grav, kenotaf och geoglyf Några tankar om bronsålderns skeppsformade stensättningar och deras betydelse, u: *Forntid längs Ostkusten 2, Blanka-holmsseminariet år 2010.*, Alexandersson, K., Dahlin, M., Palm, V., Pappmehl-Dufay, L., Wikel, R. (ur), Västervik, 221-262.
- Gregl, Z., Jelinčić, K., 2010 – O nekim manje poznatim antičkim lokalitetima u Zagrebu i okolicama, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, vol. 43, br. 1, Zagreb, 153-191.
- Jakimovski, A., 2018 – Antique cult buildings from Staro Bonče, u: *Giving gift to God: evidences of votive offerings in the sanctuaries, temples and churches: proceedings of the 1st & 2nd International archaeological conference „Kokino”, held in Skopje & Kumanovo, 2016-2017*, Gjorgjievski, D. (ur.), Kumanovo, 131-136.
- Katić, L., 1960 – Naseljenje starohrvatske Podmorske župe, *Starohrvatska prosvjeta*, III (7), Split, 159-184.
- Kirigin, B., 2004 – Faros, parska naseobina. Prilog proučavanju grčke civilizacije u Dalmaciji, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, br. 96, Split, 9-301.
- Kolega, M., Radović, M., 2015 – Rezultati završne arheološke kampanje na lokalitetu Banovac u Ninu, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (2012)*, br. 30, Zagreb, 31-38.
- Knobl, R., 2008 – *Biographical representations of Euripides. Some examples of their development from classical antiquity to Byzantium*, Durham theses, Durham University, Durham.
- Mišur, I., 2019 – Komparativna analiza običaja čuvanja Kristova groba u Dalmaciji i Poljskoj, *Ethnologica Dalmatica* 26, Split, 35-50.

- Nadeau, M.-J., Hüls, M. C., Grootes, P. M., Fernandes, R., Kromer, B., Lindauer, S., 2012 – Dating the finds contained in the cenotaph of Queen Editha, *Archäologie in Sachsen Anhalt*, Sonderband 18, Halle, 157-168.
- Novotnik, A., 2011 – Ein besonderer Bestattungsbrauch: „Leere“ Gräber in der Awarenzeit, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest, 99-113.
- Novotnik, Á., 2019 – *Jelképes temetkezések a római császárkorban, különös tekintettel a dunai provinciákra*, Doktorska disertacija, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Budapest.
- Ogde, D., 2002 – *Magic, Witchcraft, and Ghosts in the Greek and Roman Worlds: A Sourcebook*, New York.
- Ostmajer, B., Geiger, V., 2013 – Spomenici – kenotafi poginulim, nestalim i od posljedica rata preminulim vojnicima iz Đakova i Đakovštine u Prvom svjetskom ratu, *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 11 (1), Đakovo, 139-156.
- Petrinec, M., 2002 – Dosadašnji rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kraj Sinja kao prilog razrješavanju problema kronologije starohrvatskih grobalja, *Opvscvla archaeologica*, 26 (1), Zagreb, 205-246.
- Powell, R., 2018 – *Memory and Memorialization: How War Memorials Shape Historical Narratives of Canada's Role in Military Conflict*, A graduating Essay Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements, in the Honours Programme, Department Of History – The University of Victoria, Victoria.
- Price, R., 1997 – Burial practice and aspects of social structure in the late chalcolithic of north-east Bulgaria, PhD Thesis, St. John's College – Faculty of Anthropology & Geography – Trinity, Oxford.
- Radić Rossi, I., 2012 – Podvodna / podmorska arheologija, arheologija pomorstva i arheologija broda: razmatranje terminoloških pitanja, *Archaeologia Adriatica*, vol. 6, br. 1, Zadar, 207-230.
- Radović, M., 2010 – Starohrvatski grobovi otkriveni na položaju Banovac u Ninu, *Diadora* 24, Zadar, 161-178.
- Rendić-Miočević, D., 1952 – Novi i neobjelodanjeni natpisi iz Dalmacije (Inscriptiones Dalmaticae ineditae), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LIII/1950-1951, Split, 211- 232.
- Sanader, M., Tončinić, D., 2016 – Mali pojmovnik ranokršćanske arheologije, *Obavijesti – Hrvatsko arheološko društvo*, vol. XLVIII, Zagreb, 9-16.
- Sayi, Ö., 2018 – Cenotaphs in the Bactria Margiana archaeological complex domain: a case study of northeast Iran, *Tüba-Ar*, vol. 1, Ankara, 139-148.
- Slobodník, M., 2010 – Súfyzmus v Číne: kenotaf šajcha Čchuan-sin Tao-cua v provincii Kan-su, u: *Súčasný podoby súfyzmu od Balkánu po Čínu*, Deák, D., Pirický, G., Slobodník, M. (ur), Bratislava, 231-232.
- Stratton, S., 2016 – *Burial and identity in the Late Neolithic and Copper Age of south-east Europe*, Thesis submitted in candidature for the degree of PhD, Cardiff University, Cardiff.

- Sviličić, N., 2017 – *Komunikološki i antropološko-bihevioralni aspekti društvenih vrijednosti kao prediktora priznanja krivnje na primjeru osuđenika na smrt*, Doktorska disertacija, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Osijek.
- Škrlec, A., 2018 – *Religija i pogrebni običaji tijekom XVIII. dinastije*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – odsjek za povijest, Zagreb.
- Tiradritti, F., 2013 – The cenotaph of Harwa: archaism and innovation, *Egyptian Archaeology* 43, London, 17-20.
- Tonc, A., 2015 – *Protopovijesne zajednice na sjevernom dijelu istočne obale Jadrana i njezinu zaleđu*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet, Zagreb.
- Toynbee, J. M. C., 1996 – *Death and Burial in the Roman World*, Baltimore and London.
- Trošelj, M., 1992 – Prilog istraživanju velebitskih mirila, *Senjski zbornik*, br. 19, Senj, 69-72.
- Zović, V., 2015 – Vulgarni latinitet na natpisima rimske provincije Dalmacije, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 108 (1), Split, 157-222.
- Wallin, P., 2015 – Perfect death: examples of pitted ware ritualisation of the dead, u: Ancient death ways – Proceedings of the workshop on archaeology and mortuary practices, Uppsala, 16–17 May 2013, Hackwitz, K., Peyroteo-Stjerna, R. (ur), *Occasional Papers in Archaeology* 59, Uppsala, 47-64.

SUMMARY

CENOTAPH – CULT OF RITUAL-SYMBOLIC GRAVES ON THE TERRITORY OF MODERN-DAY CROATIA

Abstract: The author of this paper examines the phenomena of cenotaphs, which have existed from ancient times to the present, with particular focus on their topographical and chronological appearance as well as their historical growth in modern-day Croatia. The author uses a variety of interdisciplinary sources, including inscriptional material, archaeological research, material remains, reconstructions, ethnological research, archival, cartographic, onomastic, pictorial, and other data, to support his conclusions.

Keywords: cenotaph, cemetery, pagan customs and beliefs, cult, ritus, Nin, Salona, epigraphy